

KAKO TEMEN JE
DANAŠNJI ČAS
SKOZI OČI MLADIH
OBLIKOVALCEV
IN ALI ŠE OBSTAJA
UPANJE ZA
PRIHODNOST?

AVTORJI

Skupina študentov 1. letnika
magistrskega študija: Luka Bernik,
Žiga Dolinar, Matevž Gortnar, Gal
Grobovšek, Luka Janežič, Hana
Klincov, Marko Škrbič, Rin Togo
in Ana Topole

MENTORICI

izr. prof. dr. Barbara Predan
in asist. Tamara Lašič Jurković

PREDMET

ŠTUDIJSKI PROGRAM IN SMER

Razvoj in teorija kritičnega oblikovanja I
Industrijsko in unikatno oblikovanje,
Industrijsko oblikovanje

ŠTUDIJSKO LETO

2023/2024

»Kot industrijski oblikovalec se ne morem izogniti razmišljanju, da smo odgovorni za današnje razmere. Ustvarili smo na milijarde privlačnih izdelkov z načrtno omejenim življenjskim ciklom ter nizkokakovostnimi materiali, vse izključno zaradi spodbujanja ekonomske rasti.« (Dolinar 2023)

IZHODIŠČE

Konvivializem

Zimski semester študijskega leta 2023/24 se je pri predmetu Razvoj in teorija kritičnega oblikovanja I začel precej pesimistično. Študenti prvega letnika magistrskega študija so v nalogi morali preizpraševati vlogo oblikovalskega poklica danes in v prihodnosti. Izhodišče naloge je bilo sicer spodbudno: izhajati so morali iz razpisa BASE Milano z naslovom *In—Difference: Design, Spatial Activism, Convivialism*,^① ki za vzpostavljanje pogojev za kvalitetno sobivanje poziva h grajenju na konvivialističnih načelih, kot so sodelovanje, medkulturni dialog, enakopravnost in ekološka odgovornost (BASE Milano 2023). A optimizem, ki prežema koncept konvivializma, je pri študentih vzbudil prenekatero kritične pomisleke. Že na prvem srečanju 9. oktobra 2023, takoj po predstavitvi izhodiščne teme, so se nekateri začeli spraševati o tem, kako v današnjem svetu sploh še lahko ohranjamo kakršnokoli upanje na boljšo prihodnost.

Na ta ostri pomislek je verjetno vplivalo to, da so bili vsi še pod vplivom uničujočih poplav, ki so v začetku avgusta 2023 pustošile po večjem delu Slovenije in danes veljajo za najhujšo naravno nesrečo v zgodovini samostojne države (Kovač 2024). Poleg tega se je le dva dni pred našim

①

Na razpis *We Will Design 2024*, ki ga je razpisalo razstavišče BASE Milano za razstavljanje na Milanskem tednu oblikovanja 2024, je bil

sprejet razstavni predlog *Echoes of Tomorrow/ Odmevi jutrišnjega dne*.

srečanjem poglobil izraelsko-palestinski konflikt, ki se je kmalu zatem razvil v silovito izraelsko obleganje Gaze, za katero so številni strokovnjaki že 15. oktobra opozarjali, da gre za primer izvajanja genocida (Twailr 2023). Ob spremljanju vseh teh dogajanj so se študenti več kot očitno zavedali, da opisani situaciji nista le naključji oziroma izjema, temveč bodo tovrstnim humanitarnim in naravnim katastrofam priča vse pogosteje.

KRITIČNO PREČENJE PROBLEMA

Kdo in »kaj« je danes oblikovalec?

A kritična pozicija je bila za dano nalogo pravzaprav dobrodošla. Ena izmed prvih nalog je od študentov namreč zahtevala, da odgovorijo na vprašanje, kdo in »kaj« je danes oblikovalec. Pri iskanju odgovorov so si morali pomagati s Potterjevo knjigo *Kaj je oblikovalec*, v kateri je avtor zapisal:

- ↪ »Če je družba usmerjena k zadovoljstvu s cenanim, ima oblikovalec posebno odgovornost, da se sam opredeli glede tega; da se odloči za svoje stališče. Ko se prave potrebe zanemarjajo, umetne pa vsepovsod spodbujajo v požrešno lakoto po novostih, senzaciji in statusu, večinoma (ne pa v celoti) zaradi zasebnega ali javnega dobička, potem je to njegova narava, njegova družba. Vključen je vanjo in odločiti se mora, kako najbolje ravnati.« (Potter 2018, 38)

V tem oziru sta Matevž Gortnar in Gal Grobovšek izpostavila:

- ↪ »Oblikovalec je pri svojem delu večinoma vpet v tržno gospodarstvo, v katerem na odločitve o naložbah, proizvodnji in delitvi ter na cene dobrin in storitev vplivajo predvsem interakcije sil ponudbe in povpraševanja. Takšna ureditev, podkrepljena s človeškim pohlepom, zahteva oblikovanje po svojih pogojih – to je pogojih, ki spodbujajo neomejeno rast. Torej pogojih, kot so neupoštevanje zdravstvenih in okoljskih standardov, podplačevanje delavcev, načrtna zastarelost ipd. Tako delovanje ima pogosto negativen vpliv na okolje, saj prekomerna raba omejene količine naravnih virov, ustvarjanje vedno več odpadkov [...]. [Medtem pa – sledeč Potterju –] dobre oblikovalske rešitve, ki upoštevajo vprašanja in pogoje okoljsko odgovornega oblikovanja, pogosto kot tržno manj ali celo nesmiselne niso realizirane (2018, 35).« (2024)

Luka Bernik je dodal, da »večina oblikovalskih odločitev na prvo mesto postavlja priročnost, potrošnjo in enkratno uporabo namesto trajnosti in ekološke odgovornosti« (2023). Zato je Bernik svojo kritiko v maniri Victorja Papaneka še zaostрил, ko je zapisal, da »potrošniška kultura vodi k potratnim in okoljsko škodljivim praksam, v bistvu k umoru. Nič ni bolj nemoralnega kot ubijanje ljudi – umor je zlonamerno dejanje in slabo oblikovanje je prav to. Umor« (*ibid.*). Bernik je ob tem še izpostavil, da to, da je tovrstno oblikovanje pravzaprav umor, morda ni očitno na prvi pogled, saj so posledice posredne in se v večini primerov začnejo kazati s časovnim zamikom, vendar to po njegovem mnenju ne spremeni izpostavljenega dejstva (*ibid.*). Marko Škrbič je ob tem dodatno ilustriral zelo očitno primer tega, kako je oblikovanje lahko povezano z umorom:

- ↪ »Za primer vzemimo oblikovanje kopenske mine. Kopenska mina je namenjena temu, da se skriva tik pod površjem zemlje in eksplodira ob pritisku. Dejstvo, da skrite kopenske mine ob tem raznesejo noge nič hudega slutečim odraslim, otrokom in živalim, postavlja pod vprašaj moralo vseh ljudi, ki so sodelovali pri naročanju, oblikovanju, proizvodnji, oglaševanju, distribuciji, prodaji in uporabi tega izdelka.« (2023)

Slednje je šolski primer paradoksa, o katerem piše Vilém Flusser, ki trdi, da se oblikovalci pravzaprav nikakor ne moremo izogniti nemoralnemu delovanju. Namreč, kot zapiše: »Med absolutnim dobrim ('moralnim' dobrim), ki ni dobro za nič, in uporabnim dobrim ('funkcionalnim' dobrim) nikakor ne more obstajati kompromis, saj vse, kar je dobro v primeru uporabnega dobrega, je slabo v primeru moralnega dobrega« (Flusser 1999, 33). Ali če preslikamo na primer kopenske mine: če je ta dobro oblikovana (funkcionalno dobro), pomeni, da bo učinkovito ubila nič hudega slutečega človeka, kar je v popolnem nasprotju z moralnim dobrim. Flusser trdi, da se v vsaki funkcionalni stvari skriva zlo, razlika je le, do katere mere je to očitno (*ibid.*).

To lahko potrdimo s primerom, zaradi katerega je Rin Togo podvomila o možnosti hitrih in radikalnih sprememb na bolje. Gre za rešitev s sicer dobrim, odgovornim namenom, ki pa so jo uporabniki začeli izkoriščati za škodljive potrošniške prakse, saj, kot je pojasnila, na Japonskem obstaja

- ↪ »Aplikacija za prodajo stvari iz druge roke, ki se imenuje Mercari in jo na mesečni ravni uporablja 20 milijonov ljudi, kar predstavlja približno eno šestino japonske populacije (Mercari 2023). Poslanstvo

podjetja Mercari je doseganje družbene blaginje s spodbujanjem krožne rabe omejenih virov, kar je v skladu z načeli ontološkega oblikovanja (Fry 2012). Vendar pa je zaradi te aplikacije med mladimi vzniknilo novo potrošniško vedenje – nakupovanje številnih novih izdelkov z namenom hitre preprodaje po višji ceni in uporaba zaslužka za nakupovanje še več novih izdelkov, namenjenih preprodaji.« (2023)

Luka Janežič je, prav tako naslanjajoč se na Tonyja Frya, zapisal, da tovrstna miselnost in delovanje po njegovem mnenju vodita k družbenemu propadu, saj, kot je boleče izpostavil Fry, »kombinacija našega števila, tehnologije in ekstenzivne rabe planetarnih virov zagotavlja nadaljnjo globalizacijo nihilističnega značaja naše (de)formacije« (Fry 2012, 141). K temu je Janežič dodal:

↪ »Slabo oblikovanje, za katero je značilno pomanjkanje upoštevanja okolja in družbe, povzroča nepopravljivo škodo našemu planetu. Od slabo oblikovanih izdelkov, ki prispevajo k onesnaževanju in odpadkom, do netrajnostnih proizvodnih procesov, ki izčrpavajo naravne vire, nas obstoječe oblikovalske prakse potiskajo bližje robu ekološkega in družbenega propada.« (Janežič 2024)

Kot vzrok za tovrstno brezobzirno človeško ravnanje je Hana Klincov izpostavila dihotomijo med človekom in naravo, saj je zatrdila, da je »človek zaslužnjil naravo, iz katere izhaja. Z njo ravna brez milosti in brez pomisleka, da je treba z njo sodelovati, ne pa nad njo vladati« (2023). Sledeč študentskemu mnenju je pred nami še naprej ostal aktualen izziv, ki ga je izpostavil Fry: »Da bi za nas obstajala prihodnost, jo moramo ustvariti tako, da premagamo svoje zanikanje – premagati moramo nevzdržno izničevalno bitje, kakršno smo« (Fry 2012, 136).

ODGOVOR NA PREPOZNANO

Kakšno naj bo torej oblikovanje, da bo omogočilo pozitivne družbene spremembe?

Glavni namen semestrskeske naloge pri predmetu Razvoj in teorija kritičnega oblikovanja I je bil študente spodbuditi, da začnejo kritično

razmišljati o svojem delovanju in vplivu tega na svet. Saj, kot je dejal Fry v knjigi *Defuturing: A New Design Philosophy*:

- ↪ »V bistvu delujemo *proti prihodnosti* (angl. *defuture*), ker ne razumemo, kako se vrednote, znanje, svetovi in stvari, ki jih ustvarjamo, sami oblikujejo naprej, po tem, ko smo jih oblikovali in naredili. [To] kar želim povedati, je, da je naše razumevanje kompleksnosti, nadaljnjih posledic in transformativne narave naših vplivov zelo omejeno.« (Fry 2020, 10)

V nadaljevanju nas je Fry postavil pred ultimat, naj, če ne znamo ali nismo sposobni uvideti, kako si z lastnim delovanjem *odvezemo prihodnost*, niti ne poskušamo ustvarjati rešitev oziroma oblikovati (Fry 2020, 239). Čas enega študijskega semestra je seveda prekratek za celostno razumevanje današnjih razmer v svetu. Pa vendar – da ne bi ostali izključno pri kritiki – so študenti po tem, ko so pregnetli svoje misli o stanju sveta in oblikovanja, dobili za nalogo predlagati načine za drugačno delovanje. Upoštevajoč vse prebrano in predebatirano, so si morali zamisliti, kakšne družbene spremembe potrebujemo za boljšo prihodnost in kakšno naj bo oblikovanje, da bo te spremembe omogočilo oziroma spodbudilo.

Predlagano je najbolje strnila Rin Togo, ki je pri iskanju rešitev izpostavila, da so do danes »številna orodja, storitve in aplikacije primarno naslavljali izboljšanje posameznikovih sposobnosti, kot so hitrost, natančnost in jasnost« (2023). Togo se je zavedala, da so tovrstne inovacije občutno olajšale medsebojno komunikacijo in marsikatera druga opravila, vendar je ob tem izpostavila, da smo z razvojem takšnih orodij postali tudi za marsikaj prikrajšani, kar je ponazorila s primerom aplikacije Google Maps: »Google Maps je bistveno zmanjšal priložnost za povpraševanje po navodilih za pot ljudi, ki jih srečamo na ulici.« (*ibid.*) Zaradi slednjega po mnenju avtorice »zamujamo nova srečanja in odkritja, ki bi se lahko zgodila skozi pogovore z neznanci« (*ibid.*). Togo je sklenila: »Če podvomimo o obstoječi dihotomiji, da je priročno/udobno popolnoma dobro in nepriročno/grdo v osnovi slabo ter se namesto tega osredotočimo na dragocene izkušnje, ki se skrivajo znotraj nepraktičnega, lahko vzpostavimo novo konvivialno vrednoto« (*ibid.*).

Ta novi pogled, kriterij za prepoznavanje kvalitete oblikovanja, je poimenovala s skovanko »convivialability«. Če slednje opišemo z nekaj več besedami, gre, kot je pojasnila avtorica, za način ustvarjanja

prostora za domišljijo, ustvarjalnost in aktivnost uporabnikov (*ibid.*). Še več, gre za odkrivanje in razvijanje odnosov, ki nam bodo omogočili boljše sobivanje. Podobno je razmišljal Gortnar, ki je poudaril, da bi se morali oblikovalci osredotočiti na oblikovanje tistih prostorov in orodij, »ki nas bogatijo, namesto da zgolj zamenjujejo fizične izkušnje« (2023). Škrbič pa je pri obravnavi tehnološkega razvoja izpostavil smernice za napredek Ivana Illicha, ki prav tako ustrezajo načelom konvivializma: »Ljudje potrebujejo nova orodja za delo, in ne orodij, ki 'delajo' namesto njih. Tehnologijo potrebujejo zato, da kar najbolje izkoristijo energijo in domišljijo vsakega, namesto [da ustvarjamo] še več dobro programiranih energetskih sužnjev« (Illich 2009, 17). Grobovšek, znova zgledujoč se po Fryu (2012), je pred oblikovalce postavil še nekoliko radikalnejšo zahtevo:

↪ »Oblikovalec bi, idealno, moral izstopiti iz sistema – s poudarkom, da ga ne bi poskušal le nekoliko prilagoditi od znotraj – in začeti delovati neodvisno, kritično do tega, kar je počel pred tem. V prvi vrsti bi moral delovati z obzirom do tega, kar nam daje sredstva za izpolnitev osnovnih potreb – planeta, na katerem živimo. [...] Potrebna je radikalna sprememba, ki ne bo diktirana s strani kapitala.« (2023)

Razmisleke, ki so nastali pri predmetu Razvoj in teorija kritičnega oblikovanja I, dodatno povzamejo besede Barbare Predan in Gaje Mežnarić Osole, ki sta jih v svoji končni semestrski nalogi izpostavila Žiga Dolinar in Ana Topole: »Naj je torej današnje stanje še tako brezupno, se zdi, da se ravno v tem breznu brezupa kažejo možnosti za radikalne, a hkrati ustvarjalne misli, ki bodo vzpostavile distanco do obstoječega in izkazale nujnost premisleka o alternativah življenja« (Predan in Mežnarić Osole 2018). Ne nazadnje je temu namenjena tudi pričujoča monografija.

In da ne bomo – kot bi rekel Nietzsche – predolgo zrl v brezno, si za nekoliko svetlejši konec izposodimo še Žižkov odgovor na vprašanje, kako se bodo po njegovem mnenju začele dogajati korenite spremembe na globalni ravni: »Sem pesimist v smislu, da se približujemo nevarnim časom. Vendar pa sem optimist iz točno istega razloga. Pesimizem pomeni, da se stvari zapletajo. Optimizem pomeni, da so prav to časi, ko je sprememba mogoča« (Žižek 2012).

REFERENCE

- Aitkenhead, Decca. 2012. »Slavoj Žižek: 'Humanity is OK, but 99% of people are boring idiots'.« *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/culture/2012/jun/10/slavoj-zizek-humanity-ok-people-boring> (2. 3. 2024).
- Bernik, Luka. 2023. »Ordinary designers are evil(er).« Seminarско delo, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Bernik, Luka, Žiga Dolinar, Luka Janežič, Matevž Gortnar, Gal Grobovšek, Hana Klincov, Marko Škrbič, Rin Togo in Ana Topole. 2023. »March Of Progress Or Optimized Demise.« Seminarско delo, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Dolinar, Žiga in Ana Topole. 2024. »Odgovorno sooblikovanje povezane prihodnosti.« Seminarско delo, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Dolinar, Žiga. 2023. »Kdo in 'kaj' je danes oblikovalec / oblikovalka?« Seminarско delo, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Fry, Tony. 2020. *Defuturing: A New Design Philosophy*. London: Bloomsbury Publishing.
- Fry, Tony. 2012. *Becoming Human by Design*. Oxford: Berg Publishers.
- Gortnar, Matevž in Gal Grobovšek. 2024. »Veš oblikovalec svoj dolg in kako ga nekateri že zelo dobro oddelujejo.« Seminarско delo, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Grobovšek, Gal. 2023. »Oblikovalec je aktivni opazovalec sveta, sposoben skonstruirati najbolj primeren odgovor na zastavljen problem.« Seminarско delo, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Illich, Ivan. 2009. *Tools for Conviviality*. London: Marion Boyars.
- Janežič, Luka. 2024. »Izumrtje zaradi zla v oblikovanju.« Seminarско delo, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Klincov, Hana. 2023. »Pomembnost sobivanja vseh živih bitij.« Seminarско delo, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Kovač, Vanja. 2024. »Minilo je pol leta od največje naravne katastrofe v Sloveniji, objekte večinoma že obnavljajo.« *MMC RTV SLO*. <https://www.rtvsl.si/slovenija/minilo-je-pol-leta-od-najvecje-naravne-katastrofe-v-sloveniji-objekte-vecinoma-ze-obnavljajo/697232> (26. 2. 2024).
- Mercari. <https://www.mercari.com/> (4. 3. 2024).
- Potter, Norman. 2018. *Kaj je oblikovalec : stvari . prostori . sporočila*. Ljubljana: Društvo Pekinpah in Inštitut za oblikovanje.
- Predan, Barbara in Gaja Mežnarič Osole. 2018. »Oblikovanje kot dejavnik spodbujanja skupnostnih ekonomij v antropocenu.« *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo: Solidarnostne ekonomije*. Ljubljana: ČKZ.
- Togo, Rin. 2023. »Who and 'what' is a designer today?« Seminarско delo, Univerza v Ljubljani. Arhiv urednice.
- Twailr. 2023. »Public Statement: Scholars Warn of Potential Genocide in Gaza.« <https://twailr.com/public-statement-scholars-warn-of-potential-genocide-in-gaza/> (26. 2. 2024).

- Albeck-Ripka, Livia. 2018. »How Six Americans Changed Their Minds About Global Warming.« *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/interactive/2018/02/21/climate/changed-minds-americans.html> (21. 10. 2023).
- Arendt, Hannah. 1978. »Hannah Arendt: From an Interview.« *The New York Review of Books*. <https://www.nybooks.com/articles/1978/10/26/hannah-arendt-from-an-interview/?printpage=true> (21. 10. 2023).
- BASE Milano. 2023. »In-Difference: Design, Spatial Activism and Convivialism.« <https://base.milano.it/en/designweek2024-call4entries/> (9/10/2023).
- Convivialist International. 2020. »The Second Convivialist Manifesto: Towards a Post-Neoliberal World.« <https://online.ucpress.edu/cs/article/1/1/12721/112920/THE-SECOND-CONVIVIALIST-MANIFESTO-Towards-a-Post> (9. 10. 2023).
- Dilnot, Clive. 2019. »Reasons to be Cheerful, 1, 2, 3...* (Or Why the Artificial May Yet Save Us).« *Design as Future-Making*. London: Bloomsbury Publishing.
- Fry, Tony. 2012. *Becoming Human by Design*. Oxford: Berg Publishers.
- Gibson-Graham, J. K., Jenny Cameron in Stephen Healy. 2013. *Take Back the Economy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Graeber, David. 2011. »Novi anarhisti.« *Antologija anarhizma* 3. Ljubljana: Založba Krtina.
- Haraway, Donna. 2015. »Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin.« *Environmental Humanities*, vol. 6. <https://read.dukeupress.edu/environmental-humanities/article/6/1/159/8110/Anthropocene-Capitalocene-Plantationocene> (21. 10. 2023).
- Kolbert, Elizabeth. 2017. »Why Facts Don't Change Our Minds: New discoveries about the human mind show the limitations of reason.« *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/magazine/2017/02/27/why-facts-dont-change-our-minds> (21. 10. 2023).
- Means, Russell. 2011. »Revolution and American Indians: 'Marxism is as Alien to My Culture as Capitalism'.« *Films for Action*. <https://www.filmsforaction.org/news/revolution-and-american-indians-marxism-is-as-alien-to-my-culture-as-capitalism/> (21. 10. 2023).
- Potter, Norman. 2018. *Kaj je oblikovalec : stvari . prostori . sporočila*. Ljubljana: Društvo Pekinpah in Inštitut za oblikovanje.
- Predan, Barbara in Gaja Mežnarič Osole. 2018. »Oblikovanje kot dejavnik spodbujanja skupnostnih ekonomij v antropocenu.« *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo: Solidarnostne ekonomije*. Ljubljana: ČKZ.
- Reed, Bill. 2007. »Shifting from 'sustainability' to regeneration.« *Building Research & Information*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09613210701475753> (21. 10. 2023).
- Žižek, Slavoj. 2010. *Living in the End Times*. London: Verso.